TGAU

CBAC TGAU
Hanes

Cymeradwywyd gan Cymwysterau Cymru

Canllawiau Addysgu: Uned 1 Opsiwn 1.1

Addysgu o 2026
Dyfarnu o 2028

Fersiwn 2.1 - Mai 2025

Nid yw'r cymhwyster hwn a reoleiddir gan Cymwysterau Cymru ar gael i ganolfannau Lloegr.

Yn arbennig i Gymru.
Yn barod i'r byd.

Hoffai CBAC ddiolch i fyfyrwyr ac athrawon Ysgol Uwchradd Fitzalan, Caerdydd ac Ysgol Uwchradd Llanwern, Casnewydd am gymryd rhan yn y gwaith o greu'r cloriau hyn.

Cynnwys

Cyflwyniad 1
Nodau'r Canllawiau Addysgu 1
Ffyrdd ychwanegol y gall CBAC gynnig cymorth: 1
Strwythur y Cymhwyster 2
Asesiad 3
Crynodeb o'r Asesu Uned 1 3
Amcanion asesu a phwysoli Uned 1 3
Trosolwg o Uned 1 Yr Oesoedd Canol: Opsiwn 1.1 4
Cynllun Dysgu ar gyfer Opsiwn 1.1 Yr Oesoedd Canol: Rhys ap Gruffudd, Tywysog Deheubarth tua 1132–tua 1197 5
Profiadau Dysgu 29
Cyfleoedd i ymgorffori elfennau o'r Cwricwlwm i Gymru 31
Geirfa ar gyfer Opsiwn 1.1 Yr Oesoedd Canol: Rhys ap Gruffudd, Tywysog Deheubarth tua 1132–tua 1197 38

© WJEC CBAC Ltd 2025.

CRYNODEB O'R ADDASIADAU

Fersiwn	Disgrifiad	Rhif y dudalen
2	Addaswyd y dyddiad dyfarnu am y tro cyntaf i Haf 2028	1
2.1	Mae mwy o adnoddau cyfrwng-Cymraeg wedi'u hychwanegu	Drwyddi draw

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Cyflwyniad

Mae CBAC TGAU Hanes wedi'i gymeradwyo gan Cymwysterau Cymru ac mae ar gael i bob canolfan yng Nghymru. Bydd yn cael ei ddyfarnu am y tro cyntaf yn Haf 2028, gan ddefnyddio graddau A* i G.

Nodau'r Canllawiau Addysgu

Prif nod y Canllawiau Addysgu yw cefnogi athrawon wrth iddynt gyflwyno manyleb newydd CBAC TGAU Hanes a chynnig arweiniad ar ofynion y cymhwyster a'r broses asesu. **Ni fwriedir i'r Canllawiau Addysgu fod yn ddogfen gynhwysfawr i gyfeirio ati** ond yn hytrach i gynnig cefnogaeth i athrawon proffesiynol wrth ddatblygu cyrsiau ysgogol a chyffrous sydd wedi'u teilwra i anghenion a sgiliau'r dysgwyr.Mae'r canllawiau'n cynnig gweithgareddau posibl yn yr ystafell ddosbarth a chysylltau i adnoddau digidol defnyddiol (gan gynnwys ein deunyddiau digidol ein hunain, sydd ar gael yn rhad ac am ddim, a rhai o ffynonellau allanol) i roi syniadau ar gyfer gwersi diddorol ac atyniadol.

Ffyrdd ychwanegol y gall CBAC gynnig cymorth:

- deunyddiau asesu enghreifftiol a chynlluniau marcio
- digwyddiadau dysgu proffesiynol
- adroddiadau arholwyr ar bob uned
- y gallu i gysylltu'n uniongyrchol â'r swyddog pwnc
- adnoddau ar-lein am ddim
- Dadansoddi Canlyniadau Arholiadau
- Adolygu Arholiadau Ar-lein.

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Strwythur y Cymhwyster

Mae CBAC TGAU Hanes yn cynnwys pedair uned.Rhaid i'r cyfuniad o opsiynau a ddewiswyd ar gyfer Unedau 1, 2 a 3 gynnwys un uned oesoedd canol, un uned fodern gynnar ac un uned fodern.

Yn Uned 4, gall canolfannau ddewis ailadrodd cyfnod amser a astudiwyd yn flaenorol yn Unedau 1, 2 neu 3. **Fodd bynnag, ni ddylai'r testunau a ddewisir ar gyfer eu hastudio yn Uned 4 ailadrodd na gorgyffwrdd â chynnwys unrhyw un o'r unedau eraill a ddewisir.**

Cymhwyster unedol yw hwn ac nid yw'n cynnwys haenau. Nid oes hierarchaeth o ran trefn addysgu'r unedau.

	Teitl yr uned	Math o Asesiad	Pwysoli
Uned 1	Astudiaeth fanwl o hanes Cymru	Arholiad ysgrifenedig	30%
Uned 2	Astudiaeth fanwl ar hanes Ewrop a/neu'r Byd	Asesiad Di-arholiad	20%
Uned 3	Astudiaeth o gyfnod yn hanes y byd	Arholiad ysgrifenedig	30%
Uned 4	Cymdeithas sy'n newid	Asesiad Di-arholiad	20%

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Asesiad

Crynodeb o'r Asesu Uned 1

Uned 1: Astudiaeth fanwl ar hanes Cymru
***Arholiad ysgrifenedig:* 1 awr**
30% o'r cymhwyster

60 marc

Bydd dysgwyr yn astudio un o'r chwe thestun hanesyddol canlynol er mwyn cynnal astudiaeth fanwl a fydd yn rhoi cipolwg iddynt ar ddatblygiad Cymru ar adeg benodol mewn hanes.

Yr Oesoedd Canol
1.1 Rhys ap Gruffudd, Tywysog Deheubarth tua 1132–tua 1197
1.2 Owain Glyndŵr tua 1354–tua 1416
Modern Cynnar
1.3 Cymru a'r Tuduriaid cynnar tua 1485–tua 1547
1.4 Cymru yng nghyfnod y Rhyfel Cartref, tua 1603–tua 1660
Modern
1.5 Gwrthryfeloedd a Phrotest yng Nghymru, tua 1831–tua 1892
1.6 Cymru ar ddechrau'r ugeinfed ganrif i ganol yr ugeinfed ganrif, tua 1914 – tua 1959

Bydd cwestiynau gorfodol yn asesu pob opsiwn. Bydd y rhain yn canolbwyntio ar wybodaeth hanesyddol am y testun, cysyniadau hanesyddol yr ail drefn a dadansoddi a gwerthuso ffynonellau a dehongliadau hanesyddol.

Amcanion asesu a phwysoli Uned 1

AA1	Dangos gwybodaeth a dealltwriaeth o nodweddion y cyfnodau a astudiwyd	10%
AA2	Cymhwyso gwybodaeth a dealltwriaeth at gysyniadau hanesyddol megis achos a chanlyniad, parhad a newid, tebygrwydd a gwahaniaeth, ac arwyddocâd	10%
AA3	Dadansoddi, gwerthuso neu wneud penderfyniadau ar ddeunydd ffynhonnell, dehongliadau hanesyddol a dadleuon hanesyddol, gan syntheseiddio'r llinynnau hyn lle bo hynny'n briodol	10%

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Trosolwg o Uned 1 Yr Oesoedd Canol: Opsiwn 1.1

Astudiaeth fanwl ar hanes Cymru
(30% o'r cymhwyster)

Pwrpas Uned 1 yw rhoi cipolwg ar ddatblygiad Cymru ar adeg benodol mewn amser. Nod Opsiwn 1.1 yw meithrin dealltwriaeth dysgwyr o effaith rheolaeth Rhys ap Gruffudd, Tywysog Deheubarth yn y cyfnod o tua 1132 i tua 1197.

Cyfnod amser	Opsiwn	
Yr Oesoedd Canol	1.1	Rhys ap Gruffudd, Tywysog Deheubarth tua 1132–tua 1197
	1.1.1	Cefndir teuluol Rhys ap Gruffudd
	1.1.2	Pwysigrwydd rhyfela wrth ffurfio De Cymru rhwng 1146 a 1170
	1.1.3	Sefydlu heddwch gyda Harri II, tua 1170–1189
	1.1.4	Y rhesymau dros achosion pellach o ryfela ac effaith y rhyfela hwnnw rhwng 1189 ac 1196
	1.1.5	Marwolaeth a gwaddol Rhys ap Gruffudd

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Cynllun Dysgu ar gyfer Opsiwn 1.1 Yr Oesoedd Canol: Rhys ap Gruffudd, Tywysog Deheubarth tua 1132–tua 1197

Darperir y cynllun dysgu hwn fel enghraifft ddarluniadol. Ei nod yw rhoi strwythur ac ysbrydoliaeth ond gellir ei addasu er mwyn diwallu anghenion unigryw, dewisiadau a dynameg dosbarthiadau unigol. Caiff athrawon eu hannog i addasu elfennau fel sy'n ofynnol i gyd-fynd â galluoedd a nodau dysgu eu myfyrwyr.

Ar gyfer pob adran o gynnwys yn yr uned hon, mae CBAC hefyd yn darparu adnoddau dysgu cyfunol a threfnwyr gwybodaeth. Gellir dod o hyd i'r rhain yma: https://adnoddau.cbac.co.uk/

1.1 Cefndir: Cymru ar ddechrau'r ddeuddegfed ganrif (Mae pob opsiwn yn dechrau gydag adran gefndirol. Bwriad yr adrannau hyn yw rhoi cyd-destun angenrheidiol i ddysgwyr er mwyn iddynt gael mynediad at y testun hanesyddol. **Ni fydd dysgwyr yn cael eu hasesu'n uniongyrchol ar gynnwys yr adrannau cefndirol**).				
Dylai dysgwyr fod yn ymwybodol o:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)
• arwyddocâd concwest a rheolaeth y Normaniaid, maint llwyddiant y Normaniaid wrth orchfygu Cymru a chreu'r Mers.	Sut yr oedd Cymru'n cael ei rheoli cyn y Normaniaid, gan gynnwys y teyrnasoedd hynafol a chyfreithiau Hywel Dda. Arwyddocâd concwest y Normaniaid a'i effaith ar Gymru erbyn 1100. Pŵer Arglwyddi'r Mers.	**Gweithgaredd:** Cofnodwch amlinelliad o gyrchoedd y Normaniaid i Gymru ar ôl 1066 ar fap amlinellol o hen deyrnasoedd Cymru. **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall sut cafodd Cymru ei rheoli ar ddechrau'r cyfnod hwn a gallant wneud sylwadau ar effaith Concwest y Normaniaid ar Gymru. **Gweithgaredd uwch:**	**Gwefan(nau):** Hywel Dda | Mwy o Stori'r Iaith BBC - Cymru - Hanes - Ysgolion - Cymru a'r Normaniaid BBC Cymru - Hanes - Themau - Y Normaniaid BBC - Cymru - Hanes - Creucenedl - Dyfodiad y Normaniaid	2 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

		Anodwch y map â manylion y gwrthdaro rhwng y Cymry a'r Normaniaid. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau am faint effaith Concwest y Normaniaid ar Gymru.	BBC - Cymru - Hanes - Creucenedl - Dyfodiad y Normaniaid rhan 2 Kingdom of Wales - Sarah Woodbury **Fideo(s):** History Minute: The Welsh Common Law Gruffydd ap Llywelyn - Sarah Woodbury Norman invasion of Wales Wales in the Norman Era - Sarah Woodbury How the Normans invaded Wales **Map(iau):** Cymru yn yr Oesoedd Canol Cynnar Map o Goncwest Gruffydd ap Llywelyn **Llyfrau:** *Cymru a Phrydain yn y Byd Canoloesol tua*	

© WJEC CBAC Ltd 2025.

			1000- tua 1500 gan Hefin Mathias, Penodau 2 a 3 *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Pennod 1 *Curriculum for Wales: History for 11-14 years* gan Rob Quinn ac R. Paul Evans, Penodau 1.2 a 9.1	
• nodweddion pwysig bywyd yng Nghymru yn ystod y ddeuddegfed ganrif, o grefydd i natur ei heconomi, ei chymdeithas a'i diwylliant.	Sut oedd bywyd yng Nghymru cyn Concwest y Normaniaid. Sut dechreuodd bywyd yn y Mers fod yn wahanol i fywyd yng ngweddill Cymru. Sut roedd Cristnogaeth yng Nghymru wedi datblygu ar wahân i Eglwys Loegr. Pam roedd anghydfod rhwng rheolwyr Cymru ac Archesgob Caergaint ynghylch sut roedd yr Eglwys yng Nghymru yn cael ei rhedeg.	**Gweithgaredd:** Lluniadwch ddiagram corryn i gofnodi gwybodaeth am agweddau gwahanol ar fywyd yng Nghymru ar ddechrau'r ddeuddegfed ganrif. **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall sut beth oedd bywyd yng Nghymru ar ddechrau'r cyfnod hwn. **Gweithgaredd uwch:** Ychwanegwch fanylion at y diagram corryn i ddangos sut gallai agweddau ar fywyd wedi bod yn wahanol rhwng yr ardaloedd dan reolaeth y Cymry a'r rhai dan reolaeth y Normaniaid.	**Gwefan(nau):** BBC - Cymru - Hanes - Creucenedl - Dyfodiad y Normaniaid The Welsh Marches - A History The Welsh Marcher Lordships The Welsh Marches - Lise Hull **Fideo(s):** Regions of Britain - The Welsh Marches Norman Conquest of Wales - History File	2 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

		Canlyniad uwch: Gall dysgwyr lunio casgliadau am faint y gwahaniaeth rhwng bywyd yng Nghymru a bywyd yn Lloegr yn y cyfnod hwn.	**Podlediad(au):** The Welsh Marches - Historical Association **Llyfr(au):** *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Pennod 1 *Cymru a Phrydain yn y Byd Canoloesol tua 1000- tua 1500* gan Hefin Mathias, Pennod 1 *Curriculum for Wales : History for 11-14 years* gan Rob Quinn ac R. Paul Evans, Penodau 1.1 a 2.1	

© WJEC CBAC Ltd 2025.

1.1.1 Cefndir teuluol Rhys ap Gruffudd				
Dylai dysgwyr ddeall:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)

• llinach Rhys ap Gruffudd, gan gynnwys:
  • hawl ei dad, Gruffydd ap Rhys, i deyrnas Deheubarth
  • arwyddocâd ei fam, Gwenllian ferch Gruffydd ap Cynan, tywysoges Gwynedd.
	Natur hawl Llinach Frenhinol Dinefwr i orsedd Deheubarth.
	
	Sut aeth Gruffudd ap Rhys ati i ail-hawlio teitl brenhinol Deheubarth ar ôl i'w dad ei golli.
	
	Arwyddocâd Gwenllian ferch Gruffydd ap Cynan a'i chysylltiad â brenhinoedd Gwynedd.
	
	Sut roedd Gruffydd ap Rhys a Gwenllian ferch Gruffydd ap Cynan yn rhan o wrthryfel y Cymry yn erbyn rheolaeth y Normaniaid.
		Gweithgaredd:
		Lluniadwch goeden deulu ar gyfer teulu Gruffudd ap Rhys, o'i rieni i'w blant.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall pwysigrwydd rhieni Rhys ap Gruffudd i'r safle a sicrhaodd i'w hun pan ddaeth yn rheolwr Deheubarth.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Anodwch y goeden deulu â manylion yr hyn a wnaeth Rhys ap Gruffudd a Gwenllian ferch Gruffudd ap Cynan i atgyfnerthu Deheubarth.
		
		Canlyniad uwch:
		Gall dysgwyr lunio casgliadau am faint y dylanwadodd rhieni Rhys ap Gruffudd arno fel rheolwr Deheubarth.
			Fideo(s):
			Gwenllian- Menter Gorllewin Sir Gar
			
			Gwenllian ferch Gruffydd - Sarah Woodbury
			
			Boudicca of Wales: Gwenllian ferch Gruffydd
			
			Kidwelly Castle - Sarah Woodbury
			
			Llyfr(au):
			The Lord Rhys, Prince of Deheubarth gan Roger Turvey, Pennod 2
			
			Curriculum for Wales: History for 11-14 years gan Rob Quinn ac R. Paul Evans, Pennod 1.2
			
			Gwefan(nau)
			Trosolwg o Rhys ap Gruffudd
			
			BBC - Cymru - Hanes - Ysgolion - Oes y Tywysogion
				1 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

			Gwenllian- Cadw Castell Cydweli Gruffydd ap Rhys Gwenllian	

• natur a phwysigrwydd perthynas Rhys â'i frodyr, gan gynnwys:
  • yr ymgyrchoedd a marwolaeth ei hanner frawd Anarawd yn 1143
  • pwysigrwydd ei frodyr Maredudd a Cadell a oedd wedi goroesi.
	Y traddodiad Cymreig hynafol o rannu teyrnas rhwng yr holl etifeddion gwrywaidd.
	
	Y ffordd anarferol y cymerodd meibion Gruffudd ap Rhys eu tro i reoli Deheubarth yn lle ei rannu rhyngddynt.
	
	Pwysigrwydd yr enillion a wnaed gan bob brawd yn olynol wrth iddynt barhau i frwydro yn erbyn y Normaniaid a'u gwrthwynebwyr o Wynedd.
		Gweithgaredd:
		Ysgrifennwch fywgraffiad byr o bob un o frodyr Rhys ap Gruffudd.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall y berthynas rhwng Rhys ap Gruffudd a'i frodyr.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Cymharwch berthynas Rhys ap Gruffudd a'i frodyr ag Owain a Cadwaladr (meibion Gruffudd ap Cynan, brenin Gwynedd). Ysgrifennwch y nodweddion tebyg a gwahanol.
		
		Canlyniad uwch:
		Gall dysgwyr lunio casgliadau am bwysigrwydd y berthynas heddychlon rhwng Rhys ap Gruffudd a'i frodyr.
			Gwefan(nau):
			Anarawd
			
			Cadell ap Gruffudd
			
			Maredudd ap Gruffudd ap Rhys
			
			Owain Gwynedd
			
			Cadwaladr ap Gruffydd
			
			Cadwaladr ap Gruffydd, brother to the King
			
			Fideo(s):
			The Lord Rhys: Sarah Woodbury (Start at 1:43)
			
			Maredudd ap Gruffydd: Fun Facts
			
			Owain Gwynedd: Sarah Woodbury
				1 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

			Llansteffan Castle - Sarah Woodbury Wiston Castle - Sarah Woodbury **Llyfr(au):** *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Pennod 2	

• rheolaeth Rhys ap Gruffudd, gan gynnwys:
  • sut a pham y daeth yn rheolwr ar Ddeheubarth yn 1155
  • pwysigrwydd ei briodas â Gwenllian ferch Madog ap Maredudd, merch Tywysog Powys.
	Sut arweiniodd marwolaeth dau o'i frodyr a chlwyfo difrifol brawd arall at roi Rhys ap Gruffudd ar orsedd Deheubarth.
	
	Sut gwnaeth cydweithio â'i frodyr helpu Rhys ap Gruffudd i gadarnhau ei safle fel rheolwr pan gymerodd reolaeth o Ddeheubarth yn 1155.
	
	Pwysigrwydd priodi i mewn i un arall o deuluoedd brenhinol Cymru.
		Gweithgaredd:
		Gweithiwch mewn grwpiau i grynhoi'r wybodaeth am deulu brenhinol Deheubarth i gyflwyno esboniad i'r dosbarth o sut gwnaeth Rhys ap Gruffudd sefydlu ei hun fel rheolwr Deheubarth.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall sut gwnaeth Rhys ap Gruffudd sefydlu ei hun fel unig reolwr Deheubarth.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Trefnwch ddadl rhwng dysgwyr sy'n amddiffyn y syniad ei bod yn anodd i Rhys ap Gruffudd ddod yn rheolwr Deheubarth, a dysgwyr eraill yn dadlau ei bod yn syml ac yn rhwydd.
			Gwefan(nau):
			Rhys ap Gruffudd
			
			Rhys ap Gruffudd - Welsh Warriors
			
			Rheolwyr Cymru: Oes y tywysogion
			
			Rhys ap Gruffudd (1131/2-1197) - Llandeilo History
			
			Rhys ap Gruffudd
			
			Fideo(s):
			Tywysogion Cymru Chwaraewch o 4:26 i 7:51)
			
			Llyfrau:
				2 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

		Canlyniad uwch: Gall dysgwyr asesu pa mor rhwydd y daeth Rhys ap Gruffudd yn rheolwr Deheubarth.	*Yr Arglwydd Rhys,* gol. Nerys Ann Jones a Huw Pryce *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Pennod 2	

© WJEC CBAC Ltd 2025.

1.1.2 Pwysigrwydd rhyfela wrth ffurfio De Cymru rhwng 1146 ac 1170				
Dylai dysgwyr ddeall:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)

• natur a maint Teyrnas Deheubarth, ar ddechrau'r ddeuddegfed ganrif, gan gynnwys:
  • colli Deheubarth i'r Normaniaid yn 1093 yn dilyn marwolaeth Rhys ap Tewdwr
  • yr ymgais i adennill tiriogaethau Deheubarth yn 1116 ac 1136.
	Ailystyriwch deyrnasoedd hynafol Cymru, gan ddangos sut cawson nhw eu huno am gyfnod byr gan Gruffydd ap Llywelyn, brenin Gwynedd.
	
	Pwysigrwydd sut daeth Rhys ap Tewdwr i gael ei adnabod fel rheolwr Deheubarth ar ôl anghydfod teuluol tan ei farwolaeth yn 1093.
	
	Sut gwnaeth Gruffudd ap Rhys ddychwelyd o alltudiaeth yn Iwerddon i ddatgan ei hawl i Ddeheubarth a chymryd rhan yng ngwrthryfeloedd y Cymry yn erbyn rheolaeth y Normaniaid.
		Gweithgaredd:
		Lluniwch linell amser o 1155 i 1136 i ddangos sut cafodd teyrnas Deheubarth ei rheoli gan bobl wahanol.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall sut bu'n rhaid i deyrnas Deheubarth gael ei hadfer ar ôl iddi gael ei chipio gan y Normaniaid.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Ymchwiliwch i ddigwyddiadau Yr Anarchiaeth a defnyddiwch nhw i esbonio'r rhesymau y tu ôl i wrthryfel y Cymry yn erbyn rheolaeth y Normaniaid.
		
		Canlyniad uwch:
		Gall dysgwyr lunio casgliadau am bwysigrwydd y Rhyfel Cartref yn Lloegr a'i effaith ar y gydberthynas â thywysogion Cymru.
			Gwefan(nau):
			The Early Welsh Kingdoms: Deheubarth
			
			The Kingdom of Deheubarth - Sarah Woodbury
			
			King Stephen and The Anarchy - Historic UK
			
			The Revolt of 1136 - Sarah Woodbury
			
			The Battle of Crug Mawr - Historic UK
			
			How the Longbow Won the Battle of Crug Mawr - Historynet
			
			Fideo(s):
			The rise of the Plantagenets - BBC Teach
			
			Ten Minute English and British History
				2 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

	Sut cyfrannodd rhyfel cartref Yr Anarchiaeth at lwyddiant gwrthryfeloedd y Cymry, yn enwedig i Ddeheubarth.		Norman Invasion of Wales The Battle of Crug Mawr 1136 AD **Map(iau):** Brwydr Crug Mawr **Llyfr(au):** *Yr Arglwydd Rhys,* gol. Nerys Ann Jones a Huw Pryce *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Pennod 2	

• arwyddocâd y rhyfeloedd yn erbyn Gwynedd, gan gynnwys:
  • cipio Castell Caerfyrddin yn 1145 a'r castell yn Ninbych-y-pysgod yn 1153
  • ail-gipio Ceredigion o afael Gwynedd yn 1153.
	Pwysigrwydd y cysylltiadau teuluol rhwng rheolwyr Deheubarth a Gwynedd.
	
	Hawliau croes Deheubarth a Gwynedd i diriogaethau yng ngorllewin Cymru, fel Ceredigion.
	
	Llwyddiannau rheolwyr olynol Deheubarth yn erbyn Owain Gwynedd a'i frawd Cadwaladr ap Gruffydd.
		Gweithgaredd:
		Ymchwiliwch i'r elyniaeth rhwng Deheubarth a Gwynedd ac ysgrifennwch baragraff i'w esbonio.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall bod gelyniaeth rhwng Gwynedd a Deheubarth dros diroedd yng ngorllewin Cymru.
		
		Gweithgareddau uwch:
		Plotiwch y cestyll a'r diriogaeth a enillwyd ar fap.
		
		Trafodwch i ba raddau yr oedd tiriogaeth y deyrnas wedi ehangu.
			Gwefan(nau):
			Owain Gwynedd & Rhys ap Gruffudd - Britain Express
			
			Tenby Castle
			
			Fideo(s):
			Castell Caerfyrddin
			
			Map(iau):
			Deheubarth
			
			Llyfr(au):
			Yr Arglwydd Rhys, gol. Nerys Ann Jones a Huw Pryce
				1 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

		Canlyniad uwch: Gall dysgwyr lunio casgliadau am faint llwyddiant Deheubarth yn ei gelyniaeth â Gwynedd.	*The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Pennod 2	

• y gwrthryfel yn erbyn rheolaeth Lloegr, gan gynnwys:
  • yr ymgyrchoedd yn erbyn Lloegr, 1158–1170
  • canlyniad y gwrthryfel.
	Arwyddocâd Harri II yn dod yn Frenin Lloegr a'i ymosodiadau ar Gymru i adennill tiriogaeth Normanaidd a gollwyd i dywysogion Cymru.
	
	Canlyniadau ymostyngiad Arglwydd Rhys a thywysogion eraill Cymru yng Nghyngor Woodstock yn 1163.
	
	Buddugoliaeth i'r Cymry ym Mrwydr Crogen yn 1165 fel trobwynt yn y gwrthryfel yn erbyn Harri II.
	
	Marwolaeth Owain Gwynedd gan adael Rhys ap Gruffudd fel y rheolwr mwyaf pwerus yng Nghymru.
		Gweithgareddau:
		Lluniwch linell amser o brif ddigwyddiadau'r gwrthryfel, gan anodi i ddangos llwyddiannau a methiannau.
		
		Ysgrifennwch ddisgrifiad manwl o Frwydr Crogen.
		
		Ysgrifennwch baragraff i esbonio pam mai Arglwydd Rhys oedd y rheolwr mwyaf pwerus yng Nghymru erbyn diwedd y gwrthryfel.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall beth ddigwyddodd yng ngwrthryfeloedd y Cymry yn erbyn Harri II.
		
		Gweithgareddau uwch:
		Trafodwch pa mor arwyddocaol oedd ymostyngiad i awdurdod Lloegr yn y cyngor brenhinol o gymharu â llwyddiannau fel brwydr Crogen.
		
		Trafodwch pa mor bwysig oedd y ffactorau a dynnodd sylw Harri er
			Gwefan(nau):
			Owain Gwynedd tan Rhys ap Gruffudd
			
			Ewloe Castle - Castlewales.com
			
			Constitutions of Clarendon
			
			Brwydr Crogen
			
			Battle of Crogen - Sarah Woodbury
			
			Henry II's Campaign Against the Welsh in 1165 - Paul Latimer
			
			Arglwydd Rhys ap Gruffudd Llinell Amser
			
			Arglwydd Rhys ap Gruffudd- Cardiau Llinell Amser
			The Political and Military Impact of Henry II's Campaign in Wales
			
			Fideo(s):
				3 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

		mwyn sicrhau llwyddiant i dywysogion Cymru, er enghraifft y ddadl â'r Eglwys a'r problemau â'i ymerodraeth yn Ffrainc. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch pa mor llwyddiannus oedd Arglwydd Rhys yn ei ymgyrchoedd yn erbyn Harri II.	1157 The Battle of Ewloe Owain Gwynedd - Sarah Woodbury England's Embarrassing Defeat to a Kingdom - Cambrian Chronicles The Kingdom of Gwynedd (878 - 1283) - Cambrian Chronicles Battle of Crogen - Sarah Woodbury Battle of Crogen - Llangollen Museum Welsh Resistance in South Wales - Sarah Woodbury The Lord Rhys - Failures then victory against Henry II 1150s & 1160s (1.42 to 2.24) **Llyfr(au):** *Yr Arglwydd Rhys,* gol. Nerys Ann Jones a Huw Pryce *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Pennod 3	

© WJEC CBAC Ltd 2025.

1.1.3 Sefydlu heddwch gyda Harri II, tua 1170 - 1189				
Dylai dysgwyr ddeall:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)
• sut a pham cafodd y berthynas â Harri II ei datblygu, gan gynnwys: • rôl Rhys fel Prif Ustus o 1172 ymlaen • pwysigrwydd y Cynghorau Brenhinol yng Nghaerloyw, 1175 a Rhydychen, 1177.	Effaith yr anawsterau a oedd yn wynebu Harri II, gan gynnwys anghydfod â'r Eglwys, problemau yn ei eiddo yn Ffrainc a gwrthryfel gan ei uchelwyr. Pwysigrwydd rôl y Prif Ustus fel cynrychiolydd pŵer y brenin pan fydd y brenin i ffwrdd yn cyflawni dyletswyddau eraill. Rôl y cynghorau brenhinol yn rheoli teyrnas Harri II ac arwyddocâd gwahodd Arglwydd Rhys i fynychu.	**Gweithgareddau:** Ymchwiliwch i'r rheswm pam wnaeth Harri II ddewis Arglwydd Rhys i fod yn Brif Ustus yn ei absenoldeb ac ysgrifennwch esboniad o hyn. Lluniadwch ddiagram corryn i gynrychioli'r holl ffactorau yr oedd Harri II yn delio â nhw yn yr 1170au a'r 1180au. **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall bod Arglwydd Rhys wedi ffurfio cynghrair werthfawr â Brenin Harri II. **Gweithgareddau uwch:** Dadleuwch pa mor bwerus oedd Arglwydd Rhys erbyn yr 1170au, gydag un ochr yn dadlau ei fod yn bwerus a'r ochr arall yn dadlau nad oedd yn bwerus. Ar ôl gwrando ar y dadleuon yn y ddadl, gall dysgwyr roi cyfiawnhad ysgrifenedig dros eu barn eu hunain ynghylch pa mor bwerus oedd Arglwydd Rhys yn y cyfnod hwn.	**Fideo(s):** S4C Tywysogion: Yr Arglwydd Rhys (Hwb) 12:00 - 18:00 The Lord Rhys - Sarah Woodbury (Chwaraewch o 2.27-3.04) Improving relations with Henry II Henry II summary including Great Revolt **Llyfr(au):** *Yr Arglwydd Rhys,* gol. Nerys Ann Jones a Huw Pryce *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Penodau 4 a 5 *Hanes Cymru* gan John Davies, pennod 4	2 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

		Canlyniad uwch: Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch pa mor bwerus oedd Arglwydd Rhys yn ystod y cyfnod hwn.		

• y rhesymau dros gestyll ac adeiladu cestyll a'u harwyddocâd, gan gynnwys:
  • Castell Aberteifi, lleoliad yr Eisteddfod gyntaf, a gynhaliwyd yn 1176
  • Castell Dinefwr, cartref hynafiadol y teulu.
	Arwyddocâd y broses o adeiladu cestyll yng Nghymru o'r cyfnod cyn y Normaniaid i gestyll mwnt a beili a gorthyrau carreg y Normaniaid.
	
	Y penderfyniad i gynnal yr Eisteddfod gyntaf yng Nghastell Aberteifi a'i dylanwad ar ddiwylliant Cymru.
	
	Pwysigrwydd Castell Dinefwr fel sedd hynafol rheolwyr Deheubarth.
		Gweithgareddau:
		Gan ddefnyddio ymchwil i gestyll mwnt a beili a gorthyrau carreg, labelwch ddiagramau i ddangos y nodweddion gwahanol.
		
		Anodwch y diagramau i ddangos sut roedd y broses o gynllunio cestyll yn datblygu yn y cyfnod hwn.
		
		Ymchwiliwch i un o'r cestyll sy'n gysylltiedig ag Arglwydd Rhys a rhowch gyflwyniad i'r dosbarth arno.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall pwysigrwydd cestyll i Arglwydd Rhys fel rheolwr Deheubarth.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Trafodwch pam yr oedd angen cestyll ar reolwyr Cymru yn y cyfnod hwn a beth oedd yn eu gwneud yn wahanol i gestyll a adeiladwyd yng Nghymru mewn canrifoedd diweddarach.
			Gwefan(nau):
			Native Welsh castles
			
			Fideo(s):
			S4C Tywysogion: Yr Arglwydd Rhys (Hwb)
			18:00 – 25:00
			
			Castles of the Welsh princes - Sarah Woodbury
			
			Dinefwr Castle - Sarah Woodbury
			
			Hanes yr Eisteddfod Genedlaethol - o 1176 hyd heddiw! (fersiwn Cymraeg)
			Llyfr(au):
			Yr Arglwydd Rhys, gol. Nerys Ann Jones a Huw Pryce
			
			The Lord Rhys, Prince of Deheubarth gan Roger Turvey, Penodau 4 a 5
				2 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

		Canlyniad uwch: Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch pam yr oedd angen cestyll ar reolwyr Cymru yn y cyfnod hwn.	*Cymru a Phrydain yn y Byd Canoloesol tua 1000-tua1500* gan Hefin Mathias, Pennod 4 *Hanes Cymru* gan John Davies, pennod 4 *Curriculum for Wales: History for 11-14 years* gan Rob Quinn ac R. Paul Evans, Pennod 2.2	
• pwysigrwydd crefydd, gan gynnwys: • noddi abatai gan gynnwys Ystrad Fflur • cefnogaeth i Gerallt Cymro a'r Drydedd Groesgad.	Ystyriwch yr anghydfodau rhwng Eglwys Rhufain a Harri II, ynghyd â'r anghydfodau tymor hirach rhwng tywysogion Cymru ac Archesgob Caergaint ynghylch penodi esgobion. Rôl urddau mynachaidd yng Nghymru a phwysigrwydd bod rheolwyr Cymru yn cael eu gweld yn eu cefnogi. Taith Archesgob Baldwin a Gerallt Gymro i ennyn cefnogaeth i'r Drydedd Groesgad.	**Gweithgareddau:** Lluniadwch ddiagram corryn i gofnodi prif nodweddion Cristnogaeth yng Nghymru. Ar fap o deyrnasoedd Cymru, plotiwch daith Gerallt Gymro a Baldwin o amgylch Cymru yn seiliedig ar eich ymchwil. Esboniwch pam mae haneswyr yn meddwl bod crefydd yn bwysig iawn i Arglwydd Rhys. **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall pa mor bwysig oedd crefydd i Arglwydd Rhys. **Gweithgareddau uwch:** Ymchwiliwch i'r rheswm pam yr oedd anghydfodau ynghylch pwy oedd yn gyfrifol am wneud	**Gwefan(nau):** Strata Florida Abbey - Sarah Woodbury Mwy am Abaty Ystrad Fflur | Cadw Homage to a Welsh Prince - The Lord Rhys Gerald of Wales - Sarah Woodbury Gerallt Gymro **Fideo(s):** S4C Tywysogion: Yr Arglwydd Rhys (Hwb) 25:00 – 39:45 Religion in Medieval Britain - Sarah Woodbury	3 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

	Ymateb Arglwydd Rhys am y galw i ymuno â'r Groesgad a beirniadaeth Gerallt Gymro ohono.	penderfyniadau am yr Eglwys yng Nghymru ac esboniwch hyn. Ymchwiliwch i'r rheswm pam yr oedd gan Gerallt Gymro farn negyddol am Arglwydd Rhys ac esboniwch hyn. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr ddeall y materion dadleuol ynghylch crefydd yng Nghymru yn y cyfnod hwn.	Early Christianity in Wales - Sarah Woodbury Welsh Christianity Cistercians in Wales Priories and Abbeys Church and Crown - Timelines Tintern Abbey Gerallt Gymro Gerallt Gymro - Rhan Un Gerallt Gymro - Rhan Dau **Map(iau):** Deheubarth **Llyfr(au):** *Yr Arglwydd Rhys,* gol. Nerys Ann Jones a Huw Pryce *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Penodau 4 a 5 *Cymru a Phrydain yn y Byd Canoloesol tua 1000-tua1500* gan Hefin	

© WJEC CBAC Ltd 2025.

			Mathias, Penodau 5, 7 ac 8 *Hanes Cymru* gan John Davies, pennod 4 *Curriculum for Wales : History for 11-14 years* gan Rob Quinn ac R. Paul Evans, Penodau 3.1 a 3.2	

© WJEC CBAC Ltd 2025.

1.1.4 Y rhesymau dros achosion pellach o ryfela ac effaith y rhyfela hwnnw rhwng 1189 ac 1196				
Dylai dysgwyr ddeall:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)

• problemau cynyddol rhwng Rhys a'r Brenin Rhisiart I o Loegr
  • ymweliad y Tywysog John â Rhys i osgoi gwrthdaro yn 1189
  • Rhisiart yn gwrthod cwrdd â Rhys yn Rhydychen ac oblygiadau hynny i'w statws fel rheolwr yng Nghymru.
	Esgyniad Rhisiart I ar adeg marwolaeth Harri II a'i effaith negyddol ar y berthynas ag Arglwydd Rhys.
	
	Rhisiart I yn gwrthod Arglwydd Rhys ac yn penodi prif ustusiaid newydd.
	
	Rhisiart I yn gwrthod cwrdd ag Arglwydd Rhys ac yn mynnu mai dim ond drwy ei frawd, Tywysog John, y byddai'n delio ag ef, a goblygiadau hyn i statws Arglwydd Rhys yng Nghymru.
		Gweithgareddau:
		Ymchwiliwch i'r problemau bu'n rhaid i Rhisiart I ddelio â nhw a lluniwch restr ohonynt.
		
		Ymchwiliwch i'r ffyrdd aeth Rhisiart I ati i leihau pŵer a dylanwad Arglwydd Rhys a lluniwch restr ohonynt.
		
		Dylai dysgwyr ddefnyddio'r wybodaeth hon i lunio barn ynghylch pa mor bwysig oedd Arglwydd Rhys yn ôl Rhisiart I.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall sut newidiodd y gydberthynas rhwng yr Arglwydd Rhys a Brenin Lloegr pan ddaeth Rhisiart I yn frenin yn 1189.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Cymharwch y ffyrdd yr oedd Rhisiart I a Harri II yn trin yr Arglwydd Rhys a thrafodwch pa mor wahanol oedd eu triniaeth ohono.
			Fideo(s):
			S4C Tywysogion: Yr Arglwydd Rhys (Hwb) 36:00 – 37:25
			
			Richard I Summarised - History Box
			
			Richard I and his problems
			
			The Lord Rhys (Chwaraewch o 3.04 i'r diwedd) - Sarah Woodbury
			
			Llyfr(au):
			Yr Arglwydd Rhys, gol. Nerys Ann Jones a Huw Pryce
			
			The Lord Rhys, Prince of Deheubarth gan Roger Turvey, Pennod 6
				1 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

		Canlyniad uwch: Gall dysgwyr lunio casgliadau am faint yr oedd Rhisiart I yn ystyried Arglwydd Rhys mewn ffordd wahanol i Harri II.		

• digwyddiadau'r rhyfel a'u heffaith ar gymdogion Normanaidd, gan gynnwys:
  • yr ymosodiadau ar Hwlffordd, Penfro a Gŵyr yn 1189
  • cipio cestyll Sanclêr, Talacharn, Llansteffan a Nanhyfer
	Y rhesymau pam wnaeth Arglwydd Rhys ailddechrau rhyfela â'i gymdogion Normanaidd.
	
	Ei lwyddiannau yn cynyddu ei reolaeth dros gestyll De-orllewin Cymru.
		Gweithgareddau:
		Defnyddiwch fap gwag o Gymru i blotio'r cestyll gafodd eu cipio yn yr ymgyrch hon, ac ychwanegwch fanylion am yr hyn wnaeth ddigwydd ym mhob un.
		
		Cymharwch hyn ag ymgyrchoedd blaenorol mae'r testun hwn wedi ymdrin â nhw a nodwch y nodweddion tebyg a gwahanol.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall pam gwnaeth Arglwydd Rhys ailddechrau brwydro yn erbyn ei gymdogion Normanaidd.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Defnyddiwch y gymhariaeth ag ymgyrchoedd blaenorol i drafod pa mor llwyddiannus oedd Arglwydd Rhys yn ei ymgyrch o gymharu â'r hyn yr oedd wedi'i gyflawni o'r blaen.
			Gwefan(nau):
			St Clears Castle
			
			Painscastle Castle
			
			Pobl – Castell Nanhyfer
			Castell Nanhyfer
			Fideo(s):
			Aberystwyth Castle - Sarah Woodbury
			
			Castell Nanhyfer
			
			Map(iau):
			Deheubarth
			
			Llyfr(au):
			Yr Arglwydd Rhys, gol. Nerys Ann Jones a Huw Pryce
			
			The Lord Rhys, Prince of Deheubarth gan Roger Turvey, Pennod 6
				1 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

		Canlyniad uwch: Gall dysgwyr lunio casgliadau am faint llwyddiant Arglwydd Rhys yn y rhyfeloedd â'i gymdogion Normanaidd.		

• ymgyrch olaf lwyddiannus Rhys, gan gynnwys:
  • cipio'r cestyll yng Nghaerfyrddin, Colwyn a Maesyfed
  • trechu byddin Roger de Mortimer a Hugh de Say ym Maesyfed.
	Cynnydd ymgyrch olaf Arglwydd Rhys.
	
	Pwysigrwydd cynyddu pŵer Deheubarth dros fwy o gestyll yn Ne Cymru.
	
	Arwyddocâd ei fuddugoliaeth dros ei elynion Normanaidd yn Ne Cymru.
		Gweithgareddau:
		Parhewch i blotio lleoliadau'r buddugoliaethau hyn ar y map o'r wers flaenorol.
		
		Ymchwiliwch i'r arglwyddi Normanaidd yr oedd Arglwydd Rhys yn ymladd yn eu herbyn i ganfod pa mor bwerus a phwysig oeddent.
		
		Trafodwch beth mae hyn yn ei ddweud wrthym am ba mor bwerus oedd yr Arglwydd Rhys erbyn iddo orffen ymgyrchu.
		
		Canlyniad:
		Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall bod yr Arglwydd Rhys wedi parhau i fod yn llwyddiannus fel arweinydd milwrol hyd at ei ymgyrch olaf yn 1196.
		
		Gweithgaredd uwch:
		Dadleuwch pa mor bwerus oedd yr Arglwydd Rhys erbyn adeg ei ymgyrch olaf yn 1196 o gymharu ag adegau eraill yn ei fywyd, fel 1155 ac 1172.
			Gwefan(nau):
			The Last Campaign of Prince Rhys ap Gruffudd of Deheubarth
			
			Map(iau):
			Deheubarth
			
			Llyfr(au):
			Yr Arglwydd Rhys, gol. Nerys Ann Jones a Huw Pryce
			
			The Lord Rhys, Prince of Deheubarth gan Roger Turvey, Pennod 6
				1 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

		Canlyniad uwch: Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch pa mor bwerus oedd Arglwydd Rhys erbyn 1196.		

© WJEC CBAC Ltd 2025.

1.1.5 Marwolaeth a gwaddol Rhys ap Gruffudd				
Dylai dysgwyr ddeall:	Gwybodaeth	Gweithgareddau a Chanlyniadau	Adnoddau	Amser a awgrymir (oriau)
• yr anghydfod rhwng Rhys a'i feibion a'i etifeddion, gan gynnwys: • perthynas anodd gyda'i fab, Maelgwn • carcharu ei feibion Rhys Gryg a Maredudd.	Coeden deulu'r Arglwydd Rhys ap Gruffudd. Effaith yr elyniaeth fwy traddodiadol am reolaeth rhwng meibion Arglwydd Rhys, a oedd yn wahanol iawn i'w brofiad ei hun â'i frodyr. Y berthynas wael rhwng Arglwydd Rhys a'i feibion, gan gynnwys brad a charcharu.	**Gweithgaredd:** Lluniwch goeden deulu ar gyfer Rhys ap Gruffudd, o'i rieni i lawr i'w blant. Ymchwiliwch i'r hyn wnaeth ddigwydd i'w blant ac ychwanegwch hyn at y goeden deulu. **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall y problemau gafodd Arglwydd Rhys â'i feibion. **Gweithgaredd uwch:** Ailedrychwch ar waith o 1.1.1 ar Arglwydd Rhys a'i frodyr. Ymchwiliwch i ba mor wahanol oedd y berthynas rhyngddo ef a'i feibion o gymharu â'i berthynas â'i frodyr ei hun a'i dad ac ysgrifennwch adroddiad ar hyn. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau ynghylch faint yr oedd y problemau rhwng yr Arglwydd Rhys a'i feibion yn arferol ymysg teuluoedd brenhinol Cymru.	**Fideo(s)** S4C Tywysogion: Yr Arglwydd Rhys (Hwb) 39:46 – 44:00 **Gwefan(nau):** The Children of Lord Rhys - Ancient Wales Studies About: Maelgwn ap Rhys Maredudd Gethin ap Lord Rhys GRUFFYDD ap RHYS (bu farw 1201), tywysog Deheubarth | Y Bywgraffiadur Cymreig RHYS GRYG (bu farw 1234) MAELGWN ap RHYS (c. 1170 - 1230), arglwydd Ceredigion | Y Bywgraffiadur Cymreig **Llyfr(au):** *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Penodau 6 a 7	1 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

• y digwyddiadau a arweiniodd at farwolaeth Rhys yn 1197, gan gynnwys: • achos ei farwolaeth a'i effaith uniongyrchol • statws Rhys pan fu farw: ysgymuno, ei fflangellu a'i gladdu yn Nhyddewi.	Y rhesymau dros farwolaeth Arglwydd Rhys. Y dyhead i Ddeheubarth gyfan gael ei rheoli gan un tywysog yn hytrach na chael ei rhannu fel y gwnaed gydag Arglwydd Rhys a'i frodyr. Yr anghydfod ag Esgob Tyddewi a'i effaith ar gladdedigaeth Arglwydd Rhys.	**Gweithgareddau:** Ymchwiliwch i bwysigrwydd Eglwys Gadeiriol Tyddewi yn hanes Cymru ac ysgrifennwch baragraff ar hyn. Esboniwch pam y bu'n rhaid cosbi corff yr Arglwydd Rhys cyn y gellid caniatáu iddo gael ei gladdu yno. **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall beth ddigwyddodd pan fu farw Arglwydd Rhys. **Gweithgaredd uwch:** Ysgrifennwch deyrnged i Arglwydd Rhys sy'n ymgorffori'r pethau da a'r pethau drwg amdano fel rheolwr. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau am faint y gallai'r digwyddiadau o amgylch marwolaeth Arglwydd Rhys fod wedi effeithio ar y ffordd yr oedd pobl yn ei gofio.	**Delwedd(au):** Arddelw yr Arglwydd Rhys ap Gruffydd **Gwefan(nau):** Rhys ap Gruffydd **Fideo(s):** S4C Tywysogion: Yr Arglwydd Rhys (Hwb) 44:00 i'r diwedd St. David's Cathedral - Sarah Woodbury **Llyfr(au):** *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Penodau 6 a 7	1 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

• gwaddol Rhys ap Gruffudd, gan gynnwys: ◦ yr anghydfod ynghylch yr olyniaeth – Maelgwn yn herio Gruffudd ap Rhys ◦ Deheubarth yn dod yn wladwriaeth ddibynnol ar Wynedd.	Hawliau croes i fod yn rheolwr ac effaith yr anghydfodau hyn ar Ddeheubarth. Arwyddocâd pŵer a dylanwad cynyddol Gwynedd o dan Llywelyn ab Iorwerth (Llywelyn Fawr). Diwedd Deheubarth fel teyrnas annibynnol.	**Gweithgareddau:** Ymchwiliwch i'r hyn ddigwyddodd i deyrnas Deheubarth ar ôl marwolaeth Arglwydd Rhys a disgrifiwch hyn. Ymchwiliwch i gyflawniadau Llywelyn ab Iorwerth, gan gynnwys sut gwnaeth Gwynedd gymryd rheolaeth o Deheubarth ac ysgrifennwch am hyn **Canlyniad:** Gall dysgwyr ddangos eu bod yn deall bod pŵer a dylanwad Deheubarth wedi dirywio'n gyflym ar ôl marwolaeth Arglwydd Rhys. **Gweithgaredd uwch:** Dadleuwch ai'r rhaniadau ymysg meibion yr Arglwydd Rhys neu bŵer cynyddol Gwynedd dan reolaeth Llywelyn Fawr wnaeth arwain at gwymp Deheubarth. **Canlyniad uwch:** Gall dysgwyr lunio casgliadau am faint yr oedd pŵer cynyddol Gwynedd yn gyfrifol am ddirywiad Deheubarth.	**Gwefan(nau):** The Early Welsh Kingdoms: Deheubarth **Fideo(s):** Llywelyn the Great - Sarah Woodbury **Llyfr(au):** *The Lord Rhys, Prince of Deheubarth* gan Roger Turvey, Penodau 6 a 7	2 awr

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Profiadau Dysgu

Dylid annog dysgwyr i ystyried y profiadau a'r sgiliau dysgu canlynol i ddatblygu eu dealltwriaeth, gwerthfawrogiad a'u hymwybyddiaeth o gynnwys y testun ymhellach. Mae'r wybodaeth yn y tabl isod yn darparu cyfleoedd i athrawon integreiddio'r profiadau dysgu yn rhan o'u proses o gyflwyno'r pwnc.

Profiad Dysgu	Ymhelaethiad o'r Profiad Dysgu
cymryd rhan mewn ymweliadau addysgol wyneb yn wyneb neu'n ddigidol	Gallai dysgwyr ymweld â llawer o'r cestyll sydd dan sylw yn y fanyleb hon, naill ai'n rhithwir neu'n bersonol. Mae'r rhain yn cynnwys Dinefwr, Cydweli ac Aberteifi. Mae cysylltau YouTube i deithiau o amgylch cestyll yn y cynllun dysgu a all gefnogi'r profiad dysgu hwn.
meithrin empathi, goddefgarwch, cydymdeimlad a chwilfrydedd drwy astudio gwahanol gyd-destunau hanesyddol	Bydd dysgwyr yn gallu deall pam yr oedd Cristnogaeth yn bwysig i Arglwydd Rhys, ond hefyd bod barn wahanol am y berthynas rhwng arweinwyr gwleidyddol a chrefyddol, ynghyd ag anghydfodau dros bwy wnaeth benderfyniadau crefyddol pwysig ar gyfer teyrnasoedd Cymru.
gweithio ar y cyd	Mae Uned 1.1. yn rhoi amrywiaeth o gyfleoedd i ddysgwyr weithio mewn grwpiau. Er enghraifft: • crynhoi'r wybodaeth am deulu brenhinol Deheubarth i gyflwyno esboniad i'r dosbarth o sut sefydlodd Rhys ap Gruffudd ei hun fel rheolwr Deheubarth • trafod pa mor bwerus oedd Arglwydd Rhys erbyn yr 1170au, gydag un ochr yn dadlau ei fod yn bwerus a'r ochr arall yn dadlau nad oedd yn bwerus. Mae cyfleoedd ar gael i ddadlau hefyd, fel: • amddiffyn y syniad ei bod yn anodd i Rhys ap Gruffudd ddod yn rheolwr Deheubarth, neu ddadlau ei bod yn syml ac yn rhwydd • pa mor bwerus oedd yr Arglwydd Rhys erbyn adeg ei ymgyrch olaf yn 1196 o gymharu ag adegau allweddol eraill yn ei fywyd, fel 1155 ac 1172 • ai'r rhaniadau ymysg meibion yr Arglwydd Rhys neu bŵer cynyddol Gwynedd dan reolaeth Llywelyn Fawr wnaeth arwain at gwymp Deheubarth. Mae sawl cyfle i drafod hefyd, gan gynnwys: • pa mor arwyddocaol oedd ymostyngiad i awdurdod Lloegr yn y cyngor brenhinol o gymharu â llwyddiannau fel Crogen • pa mor bwysig oedd y ffactorau wnaeth dynnu sylw Harri, fel y ddadl â'r Eglwys a'r problemau â'i ymerodraeth yn Ffrainc, i sicrhau llwyddiant i dywysogion Cymru • pam yr oedd angen cestyll ar reolwyr Cymru yn y cyfnod hwn a beth oedd yn eu gwneud yn wahanol i gestyll a adeiladwyd yng Nghymru mewn canrifoedd diweddarach

© WJEC CBAC Ltd 2025.

	• pa mor llwyddiannus oedd yr Arglwydd Rhys yn ei ymgyrchoedd diweddarach o gymharu â'r hyn a gyflawnodd cyn hynny • pa mor bwerus oedd yr Arglwydd Rhys erbyn iddo orffen ymgyrchu.

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Cyfleoedd i ymgorffori elfennau o'r Cwricwlwm i Gymru

Llinynnau Cwricwlwm i Gymru	
Themâu sy'n trawstorri	
Cyd-destunau Lleol, Cenedlaethol a Rhyngwladol	Mae Uned 1 yn rhoi chwe thestun hanesyddol gwahanol i ganolfannau sy'n ymwneud â hanes amrywiaeth o ardaloedd yng Nghymru, gan alluogi dysgwyr i archwilio cyd-destunau lleol neu genedlaethol. Mae Opsiwn 1.1 Yr Oesoedd Canol: Rhys ap Gruffudd, Tywysog Deheubarth tua 1132–tua 1197 yn galluogi canolfannau a dysgwyr i archwilio hanes yr Oesoedd Canol yn Ne Cymru. Mae sawl castell yng ngorllewin a de-orllewin Cymru fel Cydweli, Dinefwr ac Aberteifi yn chwarae rôl bwysig yn y gwaith o adfer teyrnas Deheubarth ar ôl i'r Normaniaid ei chipio. Yn ogystal â hyn mae brwydrau pwysig fel Crug Mawr a Chastell Ewlo yn y gwrthryfeloedd yn erbyn y Normaniaid. Caiff digwyddiadau yn Lloegr, gan gynnwys yr Anarchiaeth, materion dadleuol Becket, a'r Gwrthryfel Mawr eu trafod hefyd ynghyd â'r Drydedd Groesgad ryngwladol.
Addysg Cydberthynas a Rhywioldeb	Yn yr uned hon, bydd dysgwyr yn archwilio'r perthnasoedd anodd rhwng arglwyddi Normanaidd y mers a rheolwyr brodorol Cymru a'r effaith a gafodd hyn ar bobl Cymru. Roedd gwrthdaro hefyd rhwng rheolwyr Cymru gan olygu bod rhai ardaloedd fel Ceredigion wedi newid dwylo yn aml yn y cyfnod hwn. Bydd dysgwyr hefyd yn gallu deall sut dysgodd Cymry brodorol a Normaniaid a oedd wedi ymgartrefu yn y Mers a'r ardaloedd eraill ar y ffin i gyd-fyw yn heddychlon y rhan fwyaf o'r amser.
Addysg Hawliau Dynol ac Amrywiaeth	Cafodd ardaloedd mawr o Gymru eu trefedigaethu gan y Normaniaid o ganlyniad i'w concwest. Gwelwyd hyn yn fwyaf amlwg yn yr ardaloedd a reolwyd gan arglwyddi'r mers a gafodd reolaeth uniongyrchol o'r tiriogaethau hyn gan frenhinoedd Normanaidd Lloegr. Mae Concwest y Normaniaid yn enghraifft o imperialaeth o'r cyfnod hwn mewn hanes, ac mae sefydlu'r Mers yn enghraifft o drefedigaethedd.
Gyrfaoedd a Phrofiadau Cysylltiedig â Byd Gwaith	Roedd llawer o gyfleoedd swyddi i bobl Cymru yn yr eglwys Gristnogol yng Nghymru yn yr Oesoedd Canol, fel mynachod neu leianod. Mae'r swyddi hyn wedi diflannu i raddau helaeth erbyn hyn ac nid ydynt yn apelio fel arfer i bobl sy'n byw yng Nghymru fodern.

© WJEC CBAC Ltd 2025.

<table>
<tr><th colspan="2">Sgiliau trawsgwricwlaidd – Llythrennedd</th></tr>
<tr><td colspan="2">Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Llythrennedd mewn TGAU Hanes. Mae'r cyfleoedd hyn yn cynnwys dadansoddi deunydd ffynhonnell, cyfleoedd ysgrifennu estynedig, datblygu geirfa, dadlau a thrafod. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr oherwydd y byddant yn meithrin sgiliau trawsgwricwlaidd a fydd yn sail i bedwar diben y Cwricwlwm i Gymru, yn ogystal â sgiliau cyfathrebu y gellir eu defnyddio ar draws pynciau gan eu paratoi ar gyfer addysg neu gyflogaeth yn y dyfodol.

Isod mae rhai enghreifftiau o sut mae'n bosibl ymgorffori Llythrennedd yn yr addysgu a dysgu ar gyfer TGAU Hanes:</td></tr>
<tr><td>Gwrando</td><td>Caiff dysgwyr y cyfle i asesu cywirdeb a dibynadwyedd deunydd ffynhonnell a rhannu safbwyntiau drwy drafodaeth a dulliau cwestiynu llafar wrth gael eu haddysgu am gynnwys y fanyleb.

Enghreifftiau

• Caiff dysgwyr eu hannog i ddadlau ac ymateb i safbwyntiau eraill.
• Caiff dysgwyr gyfleoedd i wrando ar bodlediadau a recordiadau i ddatblygu eu geirfa a meithrin eu sgiliau gwrando.
• Mae'r defnydd o hanes llafar a chyfweliadau yn meithrin sgiliau gwrando a'r gallu i ymateb i eraill yn briodol.
• Caiff dysgwyr y cyfle i rannu ac ymateb i gyflwyniadau gan eu cyfoedion.</td></tr>
<tr><td>Darllen</td><td>Caiff dysgwyr y cyfle i ddarllen deunydd ffynhonnell cyfoes ynghyd ag amrywiaeth o ddehongliadau hanesyddol, cyn gwerthuso'r ffynonellau yn feirniadol, dadansoddi eu cynnwys a chymharu a chyferbynnu ffynonellau sy'n canolbwyntio ar y dehongliad a roddir ganddynt o ddigwyddiadau.

Enghreifftiau

• Gall dysgwyr ddefnyddio amrywiaeth o dechnegau darllen fel sgimio a sganio neu ddarllen ar gyfer pwrpas.
• Darllen darnau o amrywiaeth eang o ffynonellau fel areithiau, erthyglau, darnau o ddyddiaduron, cofnodion hanesyddol a phapurau newydd.
• Cymharu a chyferbynnu cynnwys ffynonellau hanesyddol.
• Asesu dibynadwyedd a chywirdeb y testun i feithrin y sgìl o ddarllen yn feirniadol.</td></tr>
</table>

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Siarad	Caiff dysgwyr y cyfle i feithrin eu dealltwriaeth o safbwyntiau a chynnwys drwy ddadlau, trafod, cyflwyniadau a gwaith grŵp. **Enghreifftiau** • Dadlau'r rheswm pwysicaf pam y digwyddodd digwyddiad. • Gofyn cwestiynau er mwyn egluro a meithrin dealltwriaeth. • Gall dysgwyr feithrin sgiliau siarad drwy waith grŵp a gwaith mewn parau.
Ysgrifennu	Caiff dysgwyr y cyfle i ddefnyddio amrywiaeth o eirfa pwnc benodol, iaith idiomatig a gallu cyflwyno eu gwaith yn ddigidol. Bydd cyfleoedd ar gael iddynt hefyd i adfyfyrio ar strwythur a chynnwys eu gwaith hysgrifennu. **Enghreifftiau** • Dangos esiamplau o atebion drwy weithgareddau athro, cyfoedion a hunanasesu. • Caiff dysgwyr y cyfle i ddefnyddio amrywiaeth eang o arddulliau ysgrifennu fel ffurfiol, anffurfiol a pherson cyntaf.

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Sgiliau Trawsgwricwlaidd - Rhifedd	
Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Rhifedd mewn TGAU Hanes, er enghraifft dadansoddi newid yn y boblogaeth, dehongli ystadegau mewn ffynonellau sylfaenol ac eilaidd, dadansoddi graffiau a llinellau amser a mynd i'r afael â chysyniadau fel ymwybyddiaeth gronolegol. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr am eu bod yn eu galluogi i roi digwyddiadau mewn cyd-destun a mesur newid. Gall dysgwyr lunio casgliadau seiliedig ar dystiolaeth sy'n seiliedig ar ystadegau a data rhifiadol. Isod mae rhai enghreifftiau o sut mae'n bosibl ymgorffori Rhifedd yn yr addysgu a'r dysgu ar gyfer TGAU Hanes:	
Mae dysgu am geometreg yn ein helpu ni i ddeall siâp, gofod a safle, ac mae dysgu am fesur yn ein helpu i feintioli yn y byd go iawn	Caiff dysgwyr gyfleoedd i ddadansoddi mapiau i ddeall twf a datblygiad ymerodraethau neu gynrychioliad daearyddol o ryfeloedd **Enghreifftiau** • Gall dysgwyr ddadansoddi mapiau, strwythurau ac arteffactau. • Yna, gall dysgwyr ddadansoddi prosesau rhannu tir a chynllunio trefol. • Mae cyfleoedd i ddadansoddi strategaethau ac amddiffynfeydd milwrol.
Mae dysgu bod ystadegau yn cynrychioli data a bod tebygolrwydd yn modelu siawns yn ein helpu ni i ddod i gasgliadau ac i wneud penderfyniadau gwybodus	Caiff dysgwyr gyfleoedd i archwilio neu ddadansoddi data a graffiau drwy ddadansoddi ffynonellau. **Enghreifftiau** • Gall dysgwyr ddadansoddi data i lunio casgliadau ar ystadegau fel twf poblogaeth, costau ac ehangu tir. • Gellir dehongli deunydd eilaidd fel graffiau a siartiau. • Mae cyfleoedd i ddysgwyr greu eu cynrychioliadau rhifiadol eu hunain o'r data a gasglwyd.

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Sgiliau trawsgwricwlaidd - Cymhwysedd Digidol	
Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Cymhwysedd Digidol mewn TGAU Hanes. Gall dysgwyr ddefnyddio technoleg ddigidol i gael gafael ar amrywiaeth eang o ffynonellau hanesyddol ac i ymchwilio i destun hanesyddol. Caiff dysgwyr y cyfle hefyd i feithrin eu sgiliau digidol wrth baratoi a chwblhau eu hasesiadau di-arholiad. Bydd y cyfleoedd hyn yn galluogi dysgwyr i feithrin sgiliau trawsgwricwlaidd sy'n ategu pedwar diben y cwricwlwm, ynghyd â galluogi mynediad pellach i wybodaeth hanesyddol wrth feithrin sgiliau meddwl creadigol ac ymwybyddiaeth foesegol presennol ac ar gyfer y dyfodol. Isod mae rhai enghreifftiau o sut mae'n bosibl ymgorffori Cymhwysedd Digidol yn yr addysgu a dysgu ar gyfer TGAU Hanes.	
Dinasyddiaeth	Bydd dysgwyr yn meithrin dealltwriaeth o bwysigrwydd priodoliadau, gan gynnwys defnyddio adnoddau mewn fformatau digidol fel e-lyfrau ac erthyglau ar-lein. Bydd yn ofynnol i ddysgwyr fynd i'r afael â phriodoliadau wrth ddadansoddi eitemau ar gyfer eu hymchwiliad hanesyddol a meddwl yn feirniadol am awduron tystiolaeth ddigidol. **Enghraifft** • Dylid sicrhau bod dysgwyr yn ymwybodol o hawlfraint a llên-ladrad wrth edrych ar dystiolaeth hanesyddol ac wrth ddatblygu a chyflwyno eu dadleuon eu hunain mewn perthynas â thestun.
Rhyngweithio a Chydweithio	Gall dysgwyr gydweithio (yn ddigidol) ar dasgau wrth baratoi ar gyfer yr arholiad. Gallai hyn gynnwys asesiadau cyfoedion, ymateb i adborth yr athro neu greu gwaith. **Enghraifft** • Mewn grwpiau, gallai dysgwyr ymchwilio i destun a'i gyflwyno er mwyn cyflwyno maes astudio.
Cynhyrchu	Caiff dysgwyr gyfleoedd i ymchwilio i amrywiaeth o ffynonellau yn ddigidol. **Enghraifft** • Defnyddio archifau cenedlaethol a rhyngwladol i ddod o hyd i ddeunyddiau sy'n cysylltu â'r maes astudio.

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Sgiliau Cyfannol	
Creadigrwydd ac Arloesi	Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Creadigrwydd ac Arloesi mewn TGAU Hanes. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr er mwyn iddynt ymddiddori mwy yn y gwersi a mwynhau dysgu drwy dasgau sy'n eu hysgogi. Caiff dealltwriaeth ddyfnach ei meithrin drwy annog dysgwyr i gymryd rôl weithredol yn eu dysgu. **Enghreifftiau** • Bydd dysgwyr yn dangos creadigrwydd wrth ddatblygu ymatebion, mynegi eu barn am faterion hanesyddol perthnasol a gwerthuso ffynonellau a thystiolaeth yn feirniadol mewn asesiadau. • Caiff dysgwyr gyfleoedd i fod yn greadigol ac i arloesi wrth gyflwyno gwybodaeth a chanfyddiadau.
Meddwl yn Feirniadol a Datrys Problemau	Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Meddwl yn Feirniadol a Datrys Problemau mewn TGAU Hanes. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr am eu bod yn datblygu'r gallu i feddwl yn ddadansoddol, ac i gasglu tystiolaeth, myfyrio arni a'i gwerthuso'n feirniadol er mwyn llunio barn wybodus ar amrywiaeth o destunau. Gellir cymhwyso'r sgìl hwn at senarios bywyd go iawn. **Enghreifftiau** • Caiff dysgwyr gyfleoedd i ofyn cwestiynau ystyrlon ar ddeunydd ffynhonnell a dehongliadau hanesyddol, ac i'w gwerthuso fel rhan o'u proses o ddatblygu dadleuon beirniadol perthnasol. • Bydd dysgwyr yn datblygu eu gallu i weld materion o sawl safbwynt. • Drwy astudio parhad a newid dros amser, bydd dysgwyr yn meithrin eu sgiliau datrys problemau y gallant eu cymhwyso yn eu bywydau yn y dyfodol. • Bydd dysgwyr yn gwerthuso ffynonellau a dehongliadau hanesyddol o ran dibynadwyedd, rhagfarn a phwrpas. • Mae meddwl yn feirniadol a datrys problemau yn annog dysgu annibynnol ac yn hyrwyddo'r gallu i ddod i benderfyniadau rhesymol a gwybodus mewn agweddau eraill ar fywyd fel addysg bellach neu waith.

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Cynllunio a Threfnu	Mae llawer o gyfleoedd i gynnwys Cynllunio a Threfnu mewn TGAU Hanes. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr am fod y sgiliau cyfannol hyn yn galluogi dysgwyr i ymgysylltu â'r gorffennol, dadansoddi gwybodaeth a chyfathrebu â'u canfyddiadau, sydd wedyn yn galluogi dysgwyr i wella eu dealltwriaeth academaidd a'u paratoi i gymhwyso gwybodaeth hanesyddol mewn cyd-destunau modern. Isod mae rhai enghreifftiau o sut mae'n bosibl ymgorffori Cynllunio a Threfnu yn yr addysgu a'r dysgu ar gyfer TGAU Hanes. **Enghraifft** • Caiff dysgwyr gyfleoedd i gynllunio ac yna i gwblhau eu hymateb i gwestiwn ymholi.
Effeithiolrwydd Personol	Mae sawl cyfle i gynnwys Effeithiolrwydd Personol mewn TGAU Hanes. Mae'r cyfleoedd hyn yn bwysig i ddysgwyr am eu bod yn datblygu gwydnwch a'r gallu i weithio'n effeithiol. Mae hyn yn helpu i feithrin sgiliau rheoli amser dysgwyr a'r gallu i flaenoriaethu tasgau, gan wella gallu dysgwyr i ddod yn unigolion hyblyg. **Enghreifftiau** • Bydd dysgu am destunau a allai fod yn sensitif yn galluogi dysgwyr i ddatblygu eu deallusrwydd emosiynol a'u hymwybyddiaeth hanesyddol. • Bydd cyfleoedd i gael asesiadau gan gyfoedion, hunanasesiadau ac asesiadau gan athrawon yn annog dysgwyr i ddatblygu strategaethau effeithiol i wella eu gwaith. • Cydweithio ar dasg ymchwil neu gyflwyniad. • Datblygu gwydnwch drwy adolygu ac ailfodelu atebion. • Mae cyfleoedd i ddysgwyr fynegi eu barn am faterion hanesyddol perthnasol, deunyddiau ffynhonnell cyfoes a dehongliadau hanesyddol.

© WJEC CBAC Ltd 2025.

Geirfa ar gyfer Opsiwn 1.1 Yr Oesoedd Canol: Rhys ap Gruffudd, Tywysog Deheubarth tua 1132–tua 1197

Term	Diffiniad
ap	Mab (ac yna enw'r tad)
Archesgob Caergaint	Arweinydd yr Eglwys ym Mhrydain.
Arglwyddi'r Mers	Uchelwyr a ddewiswyd gan frenhinoedd Normanaidd Lloegr i reoli ardaloedd y ffin rhwng Cymru a Lloegr.
Croesgad	Brwydr a ymladdwyd rhwng rheolwyr Cristnogol a Mwslimaidd i gael rheolaeth dros diroedd sanctaidd y Dwyrain Canol
Eglwys Rhufain	Arweiniwyd yr Eglwys Gristnogol yng ngorllewin Ewrop gan y Pab yn Rhufain.
Eisteddfod	Gŵyl Gymraeg sy'n cynnwys cystadlaethau cerddoriaeth a barddoniaeth
Esgyniad	Pan fydd rhywun yn cael ei wneud yn frenin neu'n frenhines ar wlad
Ferch	Merch (ac yna enw'r tad)
Mwnt a Beili	Math o gastell wedi'i wneud o dwmpath o bridd (y mwnt) ac ardal oddi tano (y beili) sydd wedi'i amddiffyn gan ffens bren
Prif Ustus	Swyddog a oedd yn rheoli pan fyddai brenin Normanaidd Lloegr i ffwrdd yn ymladd.
Yr Anarchiaeth	Y rhyfel cartref (1131-1153) rhwng Brenin Stephen a'r Ymerodres Matilda i gael rheolaeth dros orsedd Lloegr ac Ymerodraeth Angevin yn Ffrainc.
Y Goncwest Normanaidd	Y Normaniaid yn goresgyn Prydain o ogledd Ffrainc a arweiniodd atynt yn rheoli ardaloedd mawr o Ynysoedd Prydain
Y Mers	Yr ardal ar hyd ffiniau Cymru a Lloegr sy'n cael ei rheoli gan Arglwyddi'r Mers.

© WJEC CBAC Ltd 2025.